

УМОВИ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У СТУДЕНТІВ УНІВЕРСИТЕТІВ

У статті розглянуто зв'язок між структурою та змістом університетської підготовки і процесом формування та розвитку комунікативної компетентності у студентів. Пропонуються засоби створення комунікативної ситуації у навчанні. Зазначено умови, які складають основу механізму управління комунікацією.

The article considers the connection between the structure and content of university training and process of forming and development of communicative competence for students. The means of making of communicative situation are offered in studies. Approaches which make basis of mechanism of management communication are marked.

Постановка проблеми

Прогресивна освітня спільнота сьогодні ставить перед собою нове завдання – сформувати у школяра і студента ключові компетентності. На сучасному етапі реформування вищої освіти відзначається актуалізація знань про мислення та діяльність, обговорюються можливі засоби (технології) набуття життєво необхідних компетентностей, які є індикаторами якості освіти. Здатність самостійно організовувати діяльність та приймати рішення в невизначених і творчих ситуаціях – сьогодні необхідна ділова якість випускника ВНЗ. «За означенням багатьох міжнародних експертів, поняття ключових компетентностей належить до сфери узагальнених понять, що містить комплекс різних компонентів – знань, умінь, навичок, взаємовідносин, цінностей та інших чинників, що становлять особистісні і суспільні аспекти життя та діяльності людини і від яких залежить особистий та суспільний прогрес» [1. 14].

Комунікативна компетентність, яку відносять до ключової, має прояв у широких сферах діяльності. Комунікація виникає в ситуації, коли необхідно зрозуміти іншого та побудувати продуктивну сумісну дію. Саме комунікативна компетентність є вирішальною для конструктивного діалогу. В системі університетської підготовки комунікація є необхідним механізмом для розвитку наукового мислення, для повноцінної організації самостійної роботи студентів. Тому особливої уваги сьогодні потребує питання створення освітнього середовища у вищій школі для формування та розвитку комунікативної компетентності.

Аналіз досліджень і публікацій

Проблема формування комунікативної компетентності розглядалась у дослідженнях Ш.Амонашвили, Б.Ананьєва, Г.Андрєєвої, Н.Бутенко, В.Давидова, Ю.Ємельянова, А.Леонтєва, Р.Немова, Г.Ніколаєва, І.Підласого, І.Тараненко, І. Шитової, Л.Яковлевої та інших. Більшість сучасних

досліджень присвячено мовленнєвій складовій комунікативної компетентності і зосереджують увагу на формуванні мовленнєвих стратегій, переважно у процесі вивчення іноземних мов: Е.Казакова, О.Гаун, А.Петровская.

Серед підходів до розуміння поняття комунікативна компетентність Т.Вольфовська визначає як найбільш продуктивний – готовність до діяльності: «Зміст прийомів досягнення взаєморозуміння між сторонами, які протистоять у конфлікті, полягає насамперед у розвитку комунікативної компетентності, що охоплює: 1) знання, норми поведінки, характерні для ситуації спілкування

2) вміння підпорядковувати свою поведінку

3) слухати співбесідника, виражати своє розуміння» [2. 14].

Важливим аспектом є утвердження двостороннього характеру комунікації, що потребує визначення позиції та компетентності викладача у процесі компетентісно орієнтованого навчання. І.Барахович доводить необхідність цілеспрямованого становлення майбутнього учителя (викладача) як професійного комунікатора.

(Формирование коммуникативной компетентности студентов педагогического колледжа. Автореферат дис. на соискание ученой степени канд. пед. наук. Красноярский гос.педаг. ун-т. 2000. 24 с.).

Послугуючись висновками Л.Ар'євої, зазначимо, що сучасна тенденція побудови власної освітньої траєкторії, відхід від накопичення інформації до розвитку інтелекту вимагає особливої організації міжсуб'єктного діалогу, на підставі якого відбувається формування інтелектуальної компетентності учнів. У дослідженні Л.Ар'євої розглядається феномен взаємодії вчителя та учнів, в умовах якого формується інтелектуальна компетентність, яка вміщує комунікативний компонент. Комунікативний компонент включає: вміння працювати в групі і участь у сумісній діяльності; узгодження інтересів з іншими людьми і розуміння їх поглядів; обговорення ходу роботи; вміння правильно

формулювати питання, аргументовано висловлювати свою точку зору, вести діалог, публічно виступати; виконання логіко-інформаційних вимог до усної та письмової мови; готовність пояснити цілі, послідовність дій, критерії оцінки [3. 10].

Очевидно, одним з важливіших напрямків в формуванні комунікативної компетентності є поява особистісно-орієнтованих нових педагогічних технологій. Всі вони вимагають визначення умов для їх впровадження в структуру освіти. Проте, університетська освіта, яка формує наукове мислення студентів, за призначенням переважно зацікавлена у розгортанні процесів комунікації, а не трансляції.

Мета статті

Значити умови для формування комунікативної компетентності, які існують у структурі університетської підготовки.

Виховання здатності до розуміння

Університетська освіта – не тільки підготовка до кар'єри, але і розвиток і зміцнення наукою розумових і моральних сил студента. Вважається, що справою університету, перш за все, є культивування науки. Очевидно, що форми викладання в університетах мають відповідно залучати студентів до наукових теоретичних проблем, виховувати нахил до теоретичного (і самостійного) мислення. При цьому наукова студентська діяльність стає орієнтованою на практичне життя за умови проявлення у комунікації з колегами-студентами і з викладачами, з науковими керівниками. Таким чином, вона може захоплювати всіх студентів (більшість з яких не готують себе до суто наукової діяльності). Отже, базовою в університетському навчанні є здатність до розуміння, яка, на наш погляд, формується і розвивається в ситуаціях комунікації, цілеспрямованої інтелектуальної взаємодії в рамках вирішення значимих питань. «По визначенню англійського вченого Д.Хайнца, комунікативна компетенція – це те, що треба знати промовцю для здійснювання комунікації в культурних і соціально значимих обставинах» [2. 51].

Безсумнівно, що бажання зрозуміти іншого і можливість задовольнити це бажання можуть не відповідати одне одному із-за обмеженості комунікативної і мовленнєвої компетентності людини. Тому, на думку багатьох дослідників (Божович Е., Шеїна Е., Вольфовська Т., Гаун О.) комунікативна компетентність включає в свій зміст розуміння партнера по спілкуванню. «Сприйняття людини і розуміння його

особистості відбуваються як на рівні відкритого тексту (значення), так і підтексту, який є носієм сенсу (змісту) і начебто додатково відкриває особистість промовця» [4. 65]. Таким чином, комунікативна компетентність – це здатність зрозуміти зайняту власну позицію у діяльності і презентувати її, а також спроможність зрозуміти інших. Очевидно, комунікативна компетентність не обмежується мовленнєвими вміннями, а проявляється як неодмінна складова соціальної, загальнокультурної компетенції людини. «Культурність людини визначається не його входженням в дане середовище – це результат виховання та міри традиційності; не його знайомством з набором художніх творів – це результат підготовки і ознака місця у соціальній ієрархії, а тим, чи в змозі людина, зіткнувшись з незнайомим йому явищем, поставити його в ряд інших, або визнати унікальним, не спокуситися обізвати чужим (що, з точки зору комунальної, належить до знищення), або вважати безглуздим і безкорисним... - і відторгнути» [5. 40]

Комунікативні ситуації як засіб управління процесом комунікації

Між знанням і справою в практиці людини існують складні відносини. Головне питання: як сформувати необхідні життєві ключові компетенції, якими засобами? «Є сенс говорити о компетенції тільки тоді, коли вони проявляються в якій-небудь ситуації, не проявлена компетенція, яка залишилась в ряду потенціальностей, не є компетенцією, а, найбільше, прихованою можливістю. Компетенція не може бути ізольованою від конкретних умов її реалізації» [6. 81]. Найкращі лекції не можуть передати слухачам-студентам засіб розумової роботи, методику аналізу різних наукових матеріалів і документів. Це означає, що на лекціях не формуються інтелектуальні (в тому числі комунікативні) техніки. Така задача може бути вирішена на практичних заняттях, де враховуються індивідуальні особливості студентів. В повному обсязі це відбувається в процесі сумісної науково-пошукової роботи студентів та викладачів. «Очевидна необхідність в з'явленні середовища, яке об'єднає учнів та викладачів та надасть можливість задавати питання і отримувати відповіді, обговорювати матеріали і допрацьовувати їх сумісними зусиллями – подібно до того, як у спілках open source об'єднуються головні розробники, тестери і користувачі» [7].

Створення комунікативної ситуації, виявлення зіткнення з труднощами розуміння текстів сприяє тренуванню мислення, оформленню власної локальної позиції в комунікації, вчить чітко визначати свої думки, наполягати або

відмовлятися від аргументів, зафіксувавши причини своєї дії. Тільки за таких умов текст (як основа комунікації) стає змістовним. Таке можливо тільки за рахунок тренування розуміння і необхідності його презентувати (для інших), тобто в процесі комунікації. Тут є місце і час для запитань, відповідей на них та заперечень. «Для придбання комунікативної компетентності треба засвоїти техніки мовлення, яке не говорить про щось, а робить щось, проводить діяльність промовою» [8, 90]. Використання відповідних форм навчальних ситуацій (диспут, науково-практична конференція (студентська і разом з викладачами), навчальний проект, організаційно-діяльнісна гра) дає засоби для розвитку здібності розуміння і формує початкову універсальну комунікативну практику. Можна стверджувати: у кожного, хто виконував таку роботу є справжній досвід - комунікативний текст. Обговорення сучасних наукових тверджень чи доказів, використання відомих та маловідомих фактів, наукових висновків та пропозицій набуває особливого значення саме в рамках ігрової ситуації зіткнення з опозиційною (критичною) точкою зору. Ефективною такою практикою є використання форми диспуту як комунікативної ситуації, що конструюється викладачем та має навчальний характер. Під час «живої» ситуації, відкритого та вільного оперування аргументами, відстоювання командної та власної позиції необхідно в умовах дефіциту часу вміти будувати комунікативну стратегію, приймати рішення. Наявність опонентів активізує здатність творче мислити, працювати у режимі пошуку ефективної комунікації [9].

Висновок

Студент сьогодні отримує можливість сам обирати форми і методи підготовки, у його розпорядженні значна кількість навчального часу для самостійної роботи. Але при цьому, більшість студентів на заняттях готові слухати і відповідати, повторюючи авторитетні твердження, ніж задавати питання і презентувати свою позицію, свої висновки. Напевно, це пов'язано зі шкільною традицією – вчити відповідати на запитання, а не задавати їх, карати за помилки і заохочувати за правильні відповіді.

Тема компетентісно орієнтованої освіти змінює відношення до роботи з інформацією, проблематизує поняття змісту освіти та активізує пошук сучасних, відповідних новим задачам, засобів навчання. «Якщо раніше основною діяльністю учнів було «споживання знань» (з книг, від викладачів), то тепер фокус зміщується скоріш на «управління знаннями»: пошук, редагування, створення контенту. В умовах надміру

інформації учневі вкрай важливо побудувати навколо себе деяку «соціальну мережу», яка б в необхідний момент надавала б доступ до необхідних ресурсів – включаючи не тільки данні, а й контакти з іншими людьми. Останнє неможливо без активної позиції самих учнів, без їх взаємодії, без сумісної роботи і сумісної освіти» [7]. Здібність до розуміння та участі у комунікації розвиває мислення та змінює діяльність учасників. Але мотиви дії інших людей не стають фактом публічним, тому визначати ефективність комунікативної дії складно. Оцінка і визначення рівня сформованості комунікативної компетентності, очевидно, виступає у зв'язку з новими вимогами до кредитного оцінювання і є предметом для подальших наукових досліджень.

Література

1. *Овчарук О.В.* Розвиток компетентісного підходу: стратегічні орієнтири міжнародної спільноти // Компетентісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / Під заг.ред. О.В.Овчарук. – К.: «К.І.С.», 2004. – 112 с. - С. 6-16.
2. *Гаун О.* Знать, понимать, применять. Формирование коммуникативной компетенции. // Учитель года, № 3, 2004. – С. 51-59.
3. *Арьяева Л.В.* Дидактические условия формирования интеллектуальной компетентности учащихся в информационном взаимодействии с учителем. Автореферат дис. на соискание ученой степени канд. пед. наук. Санкт-Петербург. 2007. 24 с.
4. *Божович Е.Д., Шеина Е.Г.* Возможности и ограничения коммуникативной компетенции подростков // Психологическая наука и образование, № 2, 1999. – С. 64-76.
5. *Никитин В.А.* Идея образования или содержание образовательной политики. – К.: Оптима, 2004. – 205 с.
6. *Шишов С.Е., Кальней В.А.* Мониторинг качества образования в школе. – М.: Педагогическое общество России, 1999. – 320 с., приложения.
7. <http://offline.computerra.ru/print/offline/2005/615/240449/>
8. *Грязнова Ю.Б.* Формирование коммуникативной компетентности // Атриум. Сборник статей Тольяттинской Академии Управления. – 2004. №3, февраль. – С. 87-90.
9. *Добротвор О.В.* Диспут як засіб розвитку комунікативної компетентності старшокласників// Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія 16. Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики; Випуск 6 (16). – Київ, 2007. – (Збірник наукових праць. Педагогічні науки). - С. 181-184.